

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXVIII

Zagreb 2004.

Broj 53

rasprave i prilozi

UDK 262.4:273 Baselski koncil
Izvorni znanstveni rad

IVAN STOJKOVIĆ I EKLEZIOLOŠKI ASPEKT U SVJETLU NJEGOVE SUVREMENOSTI I BASELSKIH PREGOVORA S ČESIMA

*(Stojković i Česi na Baselskom koncilu u
kontekstu suodnosa husitizma i bosanskih hereza)*

Robert HOLJEVAC, Zagreb

U ovom tekstu autor prati tijek rasprave između Čeha Husita koji su usprkos svojih pobjeda na bojnopolju i vojne nadmoći, na nagovor Baselskog koncila ipak došli u Basel kako bi s koncilom Katoličke crkve raspravljali o mogućim načinima i uvjetima sjedinjenja, a u središtu su bile teme teološko-ekleziološkog karaktera. Iz kronološkog tijeka rasprave moguće je vidjeti intelektualnu nadmoć baselskih koncilijarista te posebno Ivana Stojkovića kao jednog od predsjedatelja Baselskog koncila kome uostalom i pripada najveća zasluga zbog činjenice da su Česi na kraju ipak bili privoljeni sjединiti se s ostatkom Zapadne (Katoličke) crkve.

KLJUČNE RIJEČI: *Ivan Stojković, crkvena povijest, srednji vijek, husitizam, hereze*

Uvodna kontekstualizacija

Na husitski pokret u Češkoj Stojković se osvrnuo još u svojem inauguralnom govoru na otvorenju pripremnog crkvenog koncila u Paviji 1423. godine.¹ To je njegovo zanimanje

¹ Ivica Tomljenović, *Prilozi za biografiju Ivana Stojkovića, u: Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95-1443)*, Zagreb 1986, str. 115. (dalje: Tomljenović, *Prilozi*)

za husitsku herezu vremenom preraslo u opsesiju, tako da je ono bilo glavnim predmetom Stojkovićevog ekleziološkog istraživanja u svrhu eliminiranja zapadne shizme prije njegova odlaska u Carigrad s deputacijom Baselskog koncila 1435. godine. Ta se njegova opsesija husitskom herezom može možda objasniti i samom činjenicom da su Česi Slave-ni, budući da oni (Česi) usprkos velikim razlikama i sukobima samog Stojkovića nazivaju »svojim zemljakom iz Dubrovnika, grada u Hrvatskoj«.²

To da je opsesija Ivana Stojkovića problematikom Čeha i herezom husitizma doista bila tolika i zbiljska, najbolje svjedoči sam uvodnik njegova traktata o Crkvi u kojem se Stojković izravno obraća u polemičkom tonu vođi češke deputacije Janu Rokycani uvjeravajući ga u ispravnost svojih pravovjernih stavova o onome što Crkva jest.³ O temperamentnosti karaktera i naravi Ivana Stojkovića kada je u pitanju bila obrana stavova Katoličke crkve svjedoči opis iz knjige A. Krchňáka »Čechové na basilejském sněmu« gdje na jednom mjestu A. Krchňák opisuje kako je već bilo vrijeme stanci i objedu, a Jan Rokycana, vođa češke deputacije je još držao svoje izlaganje braneći svoje stavove i ekleziološku koncepciju, dok se prema riječima A. Krchňáka Stojković nervozno vrtio na svom stolcu ne mogavši dočekati kraj izlaganja Jana Rokycane kako bi mu odgovorio svojom vehementnom replikom.⁴ No kako je i sam u jednom svom pismu iz Carigrada kardinalu Julijanu Cesariniju (1398-1444.) i Baselskoj sinodi svjedočio, ta njegova vehementnost i odlučnost u obrani pravovjernih stavova Katoličke crkve kao i odlučnost čitavog Baselskog koncila nikada neće isključiti ljubav prema onima koji su po njegovom sudu, odnosno sudu Crkve i Sinode zastranili ili koje su povijesni razvoj, odnosno povijesni događaji (Grke) odveli u drugačije poimanje duhovnosti, Crkve i crkvenosti.⁵ Takav stav također možemo vidjeti i u uvodnom dijelu dekreta »Sicut pia mater« gdje se eksplicitno daje prednost pregovorima, a ne nikakvim križarskim vojnama i pohodima u okviru Zapadne crkve koji su ionako već bili doživjeli neuspjeh.⁶ Kada je riječ o križarskim pohodima protiv hereza unutar zapadne ekumene, ovdje ponovno s komparativnog aspekta primjećujemo veliku sličnost obiju križarskih vojni kralja Žigmunda (1387.-1437.) i njihovih krajnjih rezultata. Oba su ta njegova projekta završila po njega vojnom katastrofom. Riječ je naime o vojnom pohodu Žigmunda na Bosnu protiv Hrvoja Vukčića Hrvatinića (1350.1416.) u kolovozu 1414. i bitci kod Domažlica 1431. godine. Žigmundova vojska doživjela je kod današnje Dubice potpun vojni poraz protiv Hrvoja Vukčića Hrvatinića i osmanskih odreda koji su na njegov poziv došli u pomoć. Tada naime Osmanlije prvi puta ozbiljnije ugrožavaju tlo hrvatskih zemalja, premda već posljednja četvrtina 14. stoljeća bilježi njihove pljačkaške nalete iz skopskog sandžakata. Sličan takav pohod s karakterom križarske vojne kralj Žigmund pokreće 1431. godine

² Franjo Šanjek, *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95-1443)*, Uvodne napomene, str. 17. (dalje: F. Šanjek: *Misao i djelo*)

³ Franjo Šanjek (prir.), *Iohannis de Ragusio, Tractatus de Ecclesia*, Zagreb 1983, str. VII. (dalje: I. Stojković, *Tractatus*)

⁴ Alois Krchňák, *Čechové na basilejském sněmu*, Svitavy, 1997. str. 34. (dalje: A. Krchňák, *Čechové*)

⁵ Eugenio Cecconi, *Studi storici sul concilio di Firenze*, Firenca 1869, dokument LXXVII. (dalje: E. Cecconi, *Studi storici*)

⁶ Joseph Gill, *Constance et Bale-Florence*, Paris 1965, str. 219-221. (dalje: J. Gill, *Constance*)

s vrlo sličnim, ako ne i gotovo istim epilogom koji je taj njegov pohod imao sada kod Domažlica.⁷ Ove je dvije epizode svakako pri svojim rasuđivanjima i potezima na umu morao imati Stojković, budući da je tim događajima on sam bio suvremenik te je on imajući na umu ta dva gorka iskustva sigurno i savjetovao Baselski koncil da u buduće postupa sasvim drugačije. Tako umjesto tih križarskih vojni Baselski koncil koji je predstavnik Crkve bitno mijenja dotadašnji odnos i način komuniciranja Crkve te preko nje i svjetovnih vlasti s onima koji su od nje otpali u herezu, a sebe naziva »nježnom majkom« koja ponovno želi u svoje krilo skupiti odmetnutu i otpalu djecu.⁸ Isti je takav stav ljubavi i blagosti, kako svjedoči sam Stojković u svom pismu iz Carigrada, imao Baselski koncil i prema Grčkoj crkvi. No stavljanje u istu ravan češke hereze unutar Zapadne crkve s Grčkom crkvom naišlo je u Carigradu na vrlo negativnu recepciju, tako da je taj preliminarni dio teksta dekreta »Sicut pia mater« bio vraćen iz Carigrada u Basel na reviziju kako bi se što prije postigao dogovor oko unije. Takav je početni pristup Baselske sinode Grčkoj crkvi, odnosno nastup baselskih poslanika u Carigradu doveo do toga da Grci na

kraju pregovora izaberu stranu pape Eugena IV. iako su se prividno složili s izmjenom preliminarnog dijela teksta dekreta »Sicut pia mater«.⁹ Tvrdnja pak kako je ekleziološko djelo »Tractatus de Ecclesia« Ivana Stojkovića bilo isključivo inspirirano češkim faktorom i husitizmom je samo dio istine te je samo djelomice točna, budući da je djelo »Tractatus de Ecclesia« inspirirano motivom kako unutarnje ugroze za kršćanstvo i Europu, tako i onim vanjskim činbenicima.

Neki ekleziološki aspekti

Stojković je čitavog svog života bio fasciniran pitanjima ekleziologije, odnosno da budemo što točniji, unutar ekleziologije on sebi nameće čisto teološko pitanje »Quod est et ubi Ecclesia«. To je pitanje toliko karakteristično i tipično za njegovo vrijeme i njegove prilike u kojem je moralan pad Crkve kao institucije bio više nego očit. Tako Stojković inspiriran pregovorima s husitima u Baselu koji su osim teološko-eklezioloških imali dakako državno-političke konotacije, a možda još i više potaknut osobnim razlozima (raspra s Janom Rokycanom) pristupa metodički pisati svoje djelo »Tractatus de Ecclesia« točku po točku, poglavlje po poglavlje. U njemu obrađuje pitanja aktualna njegovu vremenu, a i njemu samom kao i pitanja koja mu postavlja njegov sugovornik. Zanimljivo je kako društvena zbilja formulira stavove i zaključke, ali i pitanja i to ona koja su i nekoliko stoljeća prije Stojkovića bila aktualna u svijetu teološke misli i znanosti. Ponovno su postavljena na dnevni red primjerice pitanje predestinacije koje onda ima biti potpitanje pitanju »Quod est et ubi Ecclesia«. Kada je riječ o tom pitanju i potpitanju, treba reći kako je u svojim hereti-

⁷ Ivan Rada et. al., *Dějny Korony Česke*, I, Praha 1995, str. 174. (dalje: I. Rada et.al., *Dějny Korony*). Usp. Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb 1975, str. 226-231.

⁸ J.Gill, *Constance*, str. 219-221.

⁹ E. Cecconi, *Studi storici*, dok. LXXVII.

¹⁰ U svojoj raspravi o Crkvi Stojković je u Baselu svojim katoličkim stavom pobijao učenje Jana Husa i Jana Rokycane o Crkvi predodređenih.

čkim stavovima Jan Rokycana zapravo anticipirao one stavove koje će u sljedećem stoljeću formulirati Martin Luther, a još i više u svom najekstremnijem obliku Jean Calvin.¹⁰ No to vrijeme Martina Luthera nije poznavalo nekog poput Ivana Stojkovića koji bi poput njega mogao ponovno dovesti na zajednički put međusobno zaraćene strane. O tom posljednjem ponovnom sjedinjavanju zapadnih kršćana i kršćanstva svjedoči sam Stojković u svom djelu, a pod naslovom: »O tome kako su Česi privedeni jedinstvu«.¹¹ Jan Rokycana je u svojoj raspravi insistirao na pitanju predestinacije, no to pitanje nije bilo formulirano u stilu ranog srednjovjekovlja koje je predestinaciju i pitanje o njemu sužavalo samo na sudbine pojedinaca i pojedinca. Tako se primjerice Peter Payne, vrlo učeni oksfordski teolog, a Česi su ga nazivali »Englezom« (isto kao što su Stojkovića nazivali »Dubrovčaninom«) držao tvrdnje kako je sve na svijetu predestinirano na što mu repliciraju dvojica poslanika Baselske sinode, Ivan Palamar i Ivan Stojković, podastirući mu protuargumente iz riznice učiteljstva Crkve. Česi i njihovo poslanstvo su u jednom trenutku bili pomislili kako su svojim retoričkim dokazivanjima pridobili Stojkovića, no kako svjedoče suvremenici, on im se vješto »poput skliske jegulje« bio isklizavao iz ruku. Kako kaže autor knjige »Čechove na basilejskom snemu« Stojković je navodio razloge i protuargumente koji se nisu direktno ticali rasprave o predestinaciji.¹² Isto je tako jednako uporno Stojković odbijao raspravljati o poznatim tzv. »Četirima praškim člancima (Praškog sveučilišta)«, premda je jedan od vođa češke deputacije, Oldrich iz Znojma s titulom bakalaureata filozofije, dosta uspješno dokazivao kako se jedan od tih članaka, zahtjev za pričešću pod obje prilike ni malo ne kosi s učenjem kako njima suvremene, a još manje s učenjem prvotne, apostolske Crkve.¹³ Stoga Česi odlučno traže da se učenje i stavovi Jana Husa ne proglašavaju krivovjerenjem, jer je kako su oni rekli on sam bio pravovjeran nasljedovatelj evanđelja i njegovih principa te u skladu s tim pravovjeran katolik. Isto se tako odlučno traži opoziv bule o izopćenju Jana Husa koja je bila donijeta na Koncilu u Konstanci zbog gore navedenih razloga. Također se Česi kao i njihov pristaša i član njihove deputacije Peter Payne, zalažu za odricanje od materijalnih dobara kako svećenika, tako i opće govoreći Crkve.¹⁴ Takav je stav još u posljednjoj četvrtini 14. stoljeća formulirao John Wyclif, najvjerojatnije ne znajući da je to pitanje materijalnih dobara u Crkvi, a u svezi s nadovezujućim pitanjem nasljedovanja Krista najbolje teološki riješio Augustin Kažotić u prvoj četvrtini istog 14. stoljeća. No za to genijalno teološko rješenje Augustina Kažotića zacijelo nisu znali ni čelni ljudi Baselskog koncila pa tako najvjerojatnije ni Stojković. To je teološko rješenje i tumačenje Augustina Kažotića glasilo kako Ivan Krstitelj, premda je bio siromašniji, nije bio i izvrsniji od Krista.¹⁵ Na to pitanje Čeha o materijalnom statusu svećenika i Crkve čelni ljudi Baselske sinode nisu odgovorili ovim danas ispravnim teološkim stavom, nego su operirali kvaziprotuargumentom koji je glasilo kako još od Konstantinovih vremena i Milanskog edikta Crkva i država imaju zajedničke ciljeve, a što je onda prema njihovom tumačenju sotona opovrgao tzv. »Valdenskim naukom« zahtijevajući siromaštvo Crkve.

¹¹ F. Šanjek, *Misao i djelo*, str. 18.

¹² A. Krchňák, *Čechove*, str. 21.

¹³ Isto, str. 44

¹⁴ Isto, str. 47-48.

¹⁵ Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb 1988, str.175. (dalje:F.Šanjek, *Crkva i kršćanstvo*)

Dalje vezano uz ovu temu materijalnog aspekta, Česi zahtijevaju da papa koji sebe definira kao Kristova namjesnika na zemlji ne smije ubuduće pokretati križarske vojne protiv kršćana, a s izgovorom obrane pravovjerja kao što je to prije dolaska Čeha u Basel učinio i protiv njih još tada aktualan papa Martin V. Taj se isti zahtjev odnosi također i na papi podređene osobe i ustanove. Vrlo je velika vjerojatnost da je taj tako od češke deputacije jasno izrečen stav uvelike utjecao na opću promjenu klime u kojoj su ranije dominirali ratnički tonovi o pokretanju novih križarskih vojni u ime pravovjerja. O tome je kasnije kako ćemo vidjeti sam Stojković u jednom od svojih pisama pisao kardinalu Julijanu Cesariniju zajedno sa svoja dva subrata u baselskom poslanstvu. U tom je pismu bilo jasno istaknuto i naglašeno kako je blagost i ljubav mnogo bolje sredstvo od pokretanja vojni.¹⁶ No još je veća istina kako se Baselska sinoda odlučila na ovaj hvale vrijedan popustljivosti te kolike-tolike tolerancije i snošljivosti zbog vojnog poraza katoličkih križara koji su im kod Domažlica 1431. godine nanijeli Husiti.

Inače sami Česi na Baselskoj sinodi i nisu imali baš jako učene teologe osim ako izuzmemo spomenutog Petera Paynea, tako da ih je Stojković zajedno s Ivanom Palamarom relativno lako mogao teološki i retorički verbalno poraziti. Ovo se posebno odnosi na Jana Rokycanu. No bez obzira na tu činjenicu, jedan od vođa češke deputacije Prokop Holy savjetuje na jednoj sjednici svoje Čehe da ne govore dok riječ ima Stojković.¹⁷ Česi ga ipak nisu poslušali, već Stojkoviću šalju jedno manje poslanstvo zbog činjenice što je Stojković ignorirao gore spomenuta četiri praška članka i to kako se vidjelo ne zbog općeg stava Baselske sinode glede tog pitanja, već zbog nekih njegovih osobnih razloga i stavova. Ipak je kardinal Julijan Cesarini dao Česima pravo replicirati Stojkoviću, no samo pod uvjetom da uzmu u obzir njegovu kako se kaže »dobru volju«, a ne da se okomljuju na neke njegove riječi koje oni prema mišljenju kardinala Julijana Cesarinija trgaju iz konteksta te ih tumače na svoj način. Dalje završava kardinal Julijan Cesarini otprilike riječima da ako Stojković namjerno vrijeđa Čehe, »neka ga kazni Bog«. ¹⁸ Ovo davanje prava Česima na javno i otvoreno verbalno repliciranje je možda popuštanje Baselske sinode ranijim češkim zahtjevima da se slobodno dopuste rasprave koje bi se prema njima imale održavati u katedrali. Te bi rasprave prema riječima Petera Paynea trebale biti javnog karaktera, tako da svi oni koji razumiju latinski jezik mogu te iste rasprave čuti i njima pribivati. Naime, zabranu javnog okupljanja i propovjedanja u katedralama izdao je jedan od trojice protupapa Aleksandar V. (1409.-1410.) s namjerom da zabrani govore Jana Husa, a isto tako da onemogući puk da ih sluša.¹⁹

O pričesti pod jednom ili pod obje prilike

Tako se je pred kraj jedne sjednice za riječ javio Stojković koji je imao prevažnu ulogu, budući da je predstavljao Baselski koncil te je ipak tražio da odgovori Rokycani u svezi

¹⁶ E. Cecconi, *Studi storici*, dok. LXXVII.

¹⁷ A. Krchňák, *Čechove*, str. 70.

¹⁸ Isto, str. 91-92.

¹⁹ A. Krchňák, *Čechove*, str. 39.

s jednim od četiri praška članka. Radilo se naime o članku koji je potencirao pitanje pričešti pod obje prilike. No istakao je kako želi govoriti isključivo u svoje ime. Tada su se obje strane dogovorile te dale pravo Stojkoviću govoriti 31. siječnja 1433. godine kako bi mogao braniti načelan stav Rimske crkve koja je ljude pričešćivala samo pod jednom prilikom.²⁰ U tom je svom antihusitskom govorništvu Stojković već imao reputaciju, budući da mu je borba protiv hereza, a za pravovjerje bila uistinu opsesija. Protiv husitizma i husita Stojković je govorio u Bolonji, Padovi, Parizu te naposljetku u Rimu pred samim tadašnjim papom Martinom V. i kardinalima, kao uostalom i na pripreмноj sinodi u Paviji i Sijeni. Zadatak da Čehe vrati u krilo majke Crkve, Stojković je smatrao svojim životnim ciljem i određenjem. Dakako, on zajedno s Baselskim koncilom definitivno odustaje od nasilnih metoda kao što je fizički rat te se umjesto toga zalaže za onaj (rat) intelektualni koji bi trebao biti potpomognut djelovanjem Duha Svetoga. U svom govoru na Baselskom koncilu Stojković nije počeo od srži problema, nego se zadržao na uvodu, a takav je svoj stil izlaganja Stojković pretočio i u svoje kapitalno djelo »Tractatus de Ecclesia«. Zanimljivo je kako se Stojković unaprijed ispričavao Česima zbog moguće izrečene uvrede u govorničkom žaru diskusije. Vjerojatno je i sam pretpostavljao reakciju Čeha koja je nakon njegova govora uslijedila, a ona je bila ta da su Česi demonstrativno napustili dvoranu zasjedanja pitajući se o budućnosti Koncila, Crkve te o daljnjim planovima. Već spomenuti Prokop Holy, jedan od vođa češke deputacije odmah nakon tog Stojkovićeve govora otišao je u dominikanski samostan posudivši prvi tom Wycklifovih djela spremajući tako govornički protuudar Čeha.²¹ Dana 3. veljače, Stojković je nastavio sa svojim izlaganjem. Branio je pričest pod jednom prilikom. Prema njemu kršćani moraju vjerovati da Crkva prožeta Svetim Duhom u tumačenju svog nauka o spasenju ne može zabludjeti. Ako netko prema Stojkoviću sumnja u svoju vjeru, onda se on jamačno treba obratiti Svetom pismu, no to Sveto pismo pojedinac ne može tumačiti prema svojim mjerilima (svjeto)nazoru te vlastitom nahodanju. U tom kontekstu Stojković eksplicite kaže: «Kada me tome ne bi učila Crkva, ne bih vjerovao Evanđelju»²², pritom direktno aludirajući na svoj stav o nezabludivosti Crkve kada je u pitanju pravorijek o istinama vjere, odnosno dogme, bez obzira na njezino aktualno (moralno) stanje.

Iza toga je svoj govor usmjerio na šesnaest pravila o tumačenju Svetog pisma. Svoje dugo izlaganje je usmjerio protiv hepskih dogovora koji su bili sklopljeni između Čeha i predstavnika Koncila prije nego što su Česi došli u Basel. U njima su do potankosti uglavljeni i dogovoreni uvjeti dolaska i sudjelovanja Čeha na Baselskom koncilu. Prema tom dogovoru glavnu ulogu i odlučnu riječ bi u tumačenju četiri praška članka trebalo imati Sveto pismo. Stojković je zatim počeo govoriti o katoličkom nauku o svetosti oltara. Oštro je napadao Wycklifa koji je kod ljudi pobudio sumnju u svetost oltara, budući da je ovaj propovjedao kako osnova kruha i vina ostaje i nakon pretvorbe. Stojković je Johna Wycklifa nazvao pogrdnim riječima, neprijateljem pravde te su ovakve Stojkovićeve riječi unijele

²⁰ Isto, str. 50-51.

²¹ Isto, str. 51-54.

²² »Non crederem Evangelio, nisi me chatolicae Ecclesiae auctoritas commoveret«. Bonaventura Duda, *U svjetlu Božje riječi*, Zagreb 2000, str. 171.

²³ A. Krchňák, *Čechove*, str. 55-56.

nemir u češko poslanstvo, budući da su Česi Wycklifa nazivali učiteljem Evandjelja, a kad je Stojković završio, Česi su u tišini napustili dvoranu.²³ U srijedu 14. veljače jedan od predstavnika Baselskog koncila je Stojkoviću htio pomoći u daljnjem izlaganju koje je Stojković htio iznijeti kao potkrepu i dokaz Crkve kada je bila riječ o pričesti. Stojkoviću se to nije svidjelo, odložio je knjige koje mu je donio spomenuti predstavnik Koncila s razloga što je ipak htio ublažiti svoju retoriku prema Česima kako bi ih ipak na kraju pridobio i privolio za nastavak pregovora. Zatim je Stojković nastavio svoju riječ gdje je govorio kako pričest pod obje prilike nije neophodna. Svoje je riječi Stojković nastojao potkrijepiti dokazima, no za razliku od Rokycane, upao je u drugu krajnost. Stojković je tijekom veljače trebao održati svoj govor te je s tog razloga donio sa sobom hrpu knjiga i spisa za koje je mislio kako će mu pomoći dokazati istinitost njegovih prethodnih tvrdnji u svezi s pitanjem pričesti. Htio je dokazati kako su njegove tvrdnje bile valjane od prvih stoljeća kršćanstva pa sve do njemu suvremenih dana održavanja pregovora u Baselu. Stojković je u svom govoru preciznim citiranjem i navodima pokazao točnost svoje tvrdnje, a Česi su ostali bez riječi. Stojković se potom obratio i nastavio govoriti slušateljstvu te je ustvrdio kako ga ne čudi činjenica da jedan čovjek može pogriješiti, ali ga zato kako je rekao, čudi činjenica da taj čovjek svojim zabludama i novotarijama može privući te za sobom povući čitavu zajednicu. Već je bilo podne, a od svega što je rekao završio je samo prvi dio izlaganja »De communione sub utraque specie« gdje je ustvrdio kako pričest pod obje prilike nije odredio Krist. Kad je završio Česi su otišli, jer ih je zamorilo tako dugo iznošenje tolike hrpe dokaza. Izgledalo im je ponižavajuće što je Stojković toliko dugo čitao iz knjiga. Kada je 7. veljače 1433. godine Stojković ponovno uzeo riječ, posebno se osvrnuo na Rokycanijeva kazivanja o nauku Crkve. Posebno je napao Rokycanijevo tumačenje kako je sam Krist glava Crkve, odnosno onih koji su predodređeni. Crkva se prema Stojkoviću sastoji od svetih i grešnih, a grijeh ne udaljuje čovjeka od Crkve te stoga čovjek ostaje njezin član sve dok vjeruje. Prema Stojkovićevim riječima Crkvi pripadaju čak i oni koji ne vjeruju u milost posvećenja. Stojković dalje nastavlja kako bi prema takvom husitskom nacrtu ta Crkva bila nestvarna, a prema tom nacrtu ni sami Česi ne bi mogli znati koliko pripadaju te pripadaju li uopće toj istoj Crkvi. Stojković opet nastavlja kako Crkva mora biti stvarna kako bi je našli svi oni koji je traže zbog svog osobnog spasenja, jer samo Crkva uči stvarima potrebnim za spasenje.

No ovdje bi se trebalo malo duže zadržati na teorijama o predestinaciji zbog ekleziološkog aspekta i njegovih implikacija. Sada u zapadnoj i srednjoj Europi 15. stoljeća to pitanje predestinacije, odnosno predodređenja života pojedinca i čitavih skupina za konačno spasenje biva prenešeno na cijelu Crkvu, odnosno umetnuto u pitanje »Quod est et ubi Ecclesia«? Tako kod tog pitanja Jan Rokycana iznosi jedno vrlo po meni parcijalno razmišljanje o Crkvi, a koje je zbog te svoje parcijalnosti bilo teško obranjivo, pogotovo pred Stojkovićem. Mišljenje Jana Rokycane imalo je poantu u tome što je njegova konačna konstatacija bila kako se »prava« Crkva sastoji »ex bonis« te tako ti »dobri« zbog svoje opredjeljenosti za dobro bivaju predestinirani. Dakle, u ovakvoj teologiji biva vidljiv jedan vrlo bitan pomak. Taj se je pomak sastojao od toga što sada na kraju srednjeg vijeka nisu heretici kao u njegovoj ranoj fazi, konstatirali kako je predestinacija lišena svakog ljudskog angažmana i volje, nego sada čovjek ima priliku odlučiti se između dobra i zla. Time u teologiji kasnog srednjeg vijeka biva jasno formuliran stav o slobodnoj volji

svakog pojedinca, člana Crkve. Tako je ta hereza u sebi sadržavala bar jedan dio otačke istine, točnije Aurelija Augustina (354.-430.). Stojković pak s druge strane tom pitanju pristupa posve racionalno, uzimajući u obzir cjelinu, oslanjajući se jednako na Bibliju kao i na djela Otaca. On protivno Rokycaninom mišljenju misli kako se Crkva sastoji »ex bonis et malis« te da razdioba dolazi tek u eshatonu. Time je na teologiju i ekleziologiju Ivana Stojkovića vrlo vidljiv i zamjetan utjecaj Augustinova djela »De civitate Dei«. Na kraju Stojković rezimira kako nema spasenja izvan Katoličke crkve i jedinstva s njom i u njoj, a taj stav biva ukratko formuliran u njegovom traktatu o Crkvi- »Nulla salvus extra Ecclesia«. Svoju je pak koncepciju potkrijepio tvrdnjom o postojanju tri, a ne samo jedne milosti, milosti predodređenja »gratie predestinationis« kao što je na pregovorima tvrdio njegov protivnik Jan Rokycana, već on toj milosti predodređenja pridodaje još dvije: »gratia gratum data« te »gratia gratum faciens«. Iz ove dvije posljednje milosti Stojković je izvukao zaključak kako se Crkva sastoji od onih koji su dobri te će takvi ostati do eshatona. Isto se tako Crkva sastoji od onih koji su sada zli, a koji će po svom obraćenju biti spašeni. Treća skupina jesu oni koji su sada dobri, ali to svoje stanje neće zadržati te prema tome neće biti spašeni. Četvrti, posljednji jesu oni koji su zli te će takvi i ostati. Prema Stojkoviću teško je sada pa i nemoguće za vrijeme »Ecclesie terrene«, Crkve koja ima status putnice razlučiti dobre od zlih. Isto se tako kaže kako zbog grijeha jednog dijela Crkve nije moguće izopćiti čitavu Crkvu. Prema Stojkoviću to ostaje misterij sve do eshatona. Stoga Stojkovićev zaključak biva kako je Crkva »mixtura ex bonis et malis«. Mogli bismo reći kako Stojković tom svojom formulacijom indirektno i direktno anticipira onu definiciju koju je kasnije formirao i formulirao protestantizam, a ona je kako je Crkva prožeta Božjim, ali isto tako i ljudskim djelovanjem i faktorom unutar nje same te kako ona kao »Ecclesia terrena« nije savršena, ali joj upravo ta komponenta i djelovanje Božje osigurava nepropadljivost. Uostalom, to su pokazala buduća desetljeća nakon Stojkovićeve smrti. To je upravo dijametralno suprotno od onog što zastupaju husiti, a takav njihov stav možemo tumačiti kao ekstremnu reakciju na aktualno stanje Crkve i društva. Ta je njihova reakcija najbolje predstavljena u tzv. »četiri praška članka« koje definira Praško sveučilište, a o kojima je već bilo govora.²⁴ Ovdje možemo povući paralelu između Praškog i Pariškog sveučilišta.

Dok husiti insistiraju na kolektivnoj pobožnosti, Stojkovićeva koncepcija uzima u obzir jednako individualan kao i kolektivistički aspekt, a sve je to dakako imalo posljedice na različito tumačenje eshatološkog aspekta. Uostalom, današnja moderna eshatologija govori da se svojom smrću, u trenutku smrti čovjek kao pojedinac neopozivo odlučuje bilo za Boga, bilo protiv Njega. To je stoga što je čovjekov život na zemlji obremenjen raznim i različitim datostima, ali i uvjetovanostima u kojima i prema kojima čovjek djeluje opterećen stanjem grešnosti. No sve te svoje zaključke Stojković nije nikada stavljao van konteksta slobodne volje. Isto tako bi se dalo zaključiti kako ta slobodna volja ne leži samo na pojedincu, nego i na zajednici.

Kako se opet približavalo podne, Stojković je htio završiti s dvjema definicijama Crkve. No traži se da on ne skraćuje svoje izlaganje. Za vrijeme svog predavanja Stojković je šesnaest puta Čehe nazvao krivovjercima. Česi su onda napali Koncil da se ne drži dogo-

²⁴ I. Rada et al., *Dějní Koroný*, str. 153-202.

vorene tematske podjele. Tada je pak nastala žestoka i opća svada. No ni nastala mučna atmosfera koju je karakteriziralo obostrano ignoriranje (posebno se to odnosi na Čehe) nije obeshrabrila i omela Stojkovića u njegovoj nakani da završi započeti govor. Što više, on se na tu atmosferu prema riječima svjedoka uopće nije ili se je jedva obazirao. No ovi su trenuci Koncila u Baselu bili ipak najkritičniji, budući da je prijetila realna opasnost da ga Česi napuste. Peter Payne kaže Stojkoviću: »Ako vi mislite da je u zabludi svaki onaj koji Rimsku crkvu ne prizna za onu koja određuje pravila vjere, onda dalje sami nastavite i izvucite zaključke Koncila«. Nakon što je Stojković završio s dijelom izlaganja koji se ticao pričesti, Peter Payne se ustao i retorički ustvrdio konstatacijom da prema Stojkovićevom sudu nakon što je decidirano odbio pričest pod obje prilike za njega (Stojkovića) veću vrijednost i učinkovitost zacijelo ima sveta voda koju je uveo u Crkvu spomenuti papa Aleksandar V. Nakon izlaganja Jana Rokycane 10. veljače, Stojković je nastavio sa svojim govorom odgovarajući Janu Rokycanu te je ustvrdio kako ni pričest ni sveta voda (s čime se složio i Peter Payne) nemaju učinkovitosti sami po sebi, budući da se tvrdilo kako sveta voda ima moć obrednog očišćenja od grijeha, već tu učinkovitost kako pričest, tako i sveta voda postižu posvećenjem (od svećenika).²⁵ Dana 11. veljače Stojković je završio i ovaj dio svog izlaganja. Jan Rokycana vjerojatno ne imajući više argumenata optužuje pred Koncilom Stojkovića kako on krivo citira navode. Kada je zatim Stojković tražio zajedno s baselskim koncilijaristima da se ti isti citati pročitaju pred svima na glas, a protiv volje Jana Rokycane, bila je bjelodana točnost Stojkovićevih tvrdnji. Nakon toga je ustao Prokop Holy te je iznio objekcije Čeha i njihove deputacije na račun Stojkovića. Jedna od glavnih objekcija je bila ta da je on uvrijedio Johna Wycklifa teškim riječima. Prokop Holy zahtijeva arbitražu na temelju Svetog pisma, a za Čehe traži ravnopravan tretman. Česi su još optuživali Stojkovića da je dokazivao prisutnost Krista na oltaru kao da to kako su Česi rekli nije i njihovo vjerovanje te kao da oni to ne priznaju. Česi su nadalje mislili kako se Stojković time poslužio sve s ciljem da ih ocrni. Prema Česima Stojković se trebao izjasniti, govori li on to u svoje ime ili u ime čitavog Koncila. Ako on govori u svoje ime, onda ga kako su oni rekli nisu dužni i ne žele slušati. Ako Stojković pak govori u ime Koncila, onda su se prema Česima prekršile odredbe hepskog dogovora, budući da je prema njima Koncil bio dužan prethodno imenovati govornike Koncila. Nakon dugog natezanja Česi su ipak bili privoljeni poslušati daljnje Stojkovićevo izlaganje, tako da na kraju dogovor, pa makar i simboličan nije izostao. Za vrijeme stanke baselski oci dolaze do zaključka kako treba dozvoliti svakome govorniku govoriti pa i onda ako ovaj isključivo govori u svoje ime, a ako Česi budu htjeli otići, onda ih treba uvjeriti kako se ne krše odredbe hepskog sporazuma. U nastavku svog govora Stojković brani pričest pod jednom prilikom kruha te kaže kako Crkva ima pravo izdavati odredbe koje se tiču pitanja spasenja. U žaru diskusije on je Jana Rokycanu nazvao svojim protivnikom, da bi se odmah zatim ispričao, no opet je nešto kasnije ponovio kako su oni dvojica protivnici. No kako je taj njegov iskazaj izazvao opći smijeh, više ga nije nazvao protivnikom, nego gospodinom. Na kraju svog govora Stojković je rekao da će se prikloniti onome što kaže i zaključiti Koncil.

²⁵ A. Krchňák, *Čechove*, str. 73

Nakon što je Stojković završio Česi su odahnuli, ali su s respektom znali da im je kako kaže A. Krehňák »Hrvat veliki protivnik«. Bili su sretni da se sve nakon ovakve burne rasprave završilo u miru te su vrlo rado prihvatili Stojkovićeve isprike. Čak bismo mogli reći kako dolazi do stanovitog zbližavanja između Ivana Stojkovića i imenjaka mu Jana Rokycane, budući da se Rokycana vrlo zanima za Stojkovićeve ekleziološke govore u pismenom obliku. Stojković mu obećaje poslati ih, no u dijelovima i to kada bude dovršeno njihovo prepisivanje. Inače je Stojković svoj traktat o Crkvi pisao između 1438. do 1441. godine. Stojković taj svoj traktat o Crkvi počinje dakle pisati po svom povratku iz carigradske misije.

Dalje se diskusija na Koncilu u Baselu razvila u smjeru govorenja o dobrim i lošim svjetovnim knezovima, a Stojković je jedino prigovorio to kako Česi previše govore o lošim, a malo o dobrim knezovima. Rokycana ponovno govoreći o pričesti pod obje prilike kaže da je nju Rimski crkva zanemarila, a potom i napustila s razloga prevelike komocije svećenstva. On tu svoju tvrdnju potkrepljuje primjerom iz Praga te kaže kako su svećenici nakon pričesti pod obje prilike bili čitav dan umorni te su stoga zbog svojih osobnih razloga i komocije branili stav o neizvedivosti pričesti pod obje prilike, pogotovo kada je Crkva puna ljudi, obično pod nedjeljnom misom. Rokycana je za pričest pod obje prilike čak i male djece. Rokycana za ono vrijeme iznosi krajnje radikalni stav koji glasi kako ne treba slušati Rimsku crkvu pod kojom on podrazumijeva pape i kardinale, nego prema njemu Rimsku crkvu sačinjavaju ljudi. Stojković je dakako imao sasvim drugačiji stav. Ovim svojim tako radikalnim stavom Jan Rokycana je zaprepastio sve skupljene na Koncilu, na što se ovaj nije previše obazirao. Dalje se Rokycana vrlo kritički osvrnuo na tezu kako su rimski biskupi, pape nasljednici vlasti koju je Krist povjerio Petru, a koja je onda, logikom stvari prešla na rimske biskupe. »Kako netko može tvrditi da će vjeru sačuvati u izvornom obliku te da je neće pokvariti«?

Tako se retorički pita Rokycana navodeći primjere iz povijesti Crkve koji prema njemu govore kako su mnoge pape bili svrgnuti zbog nemoralnosti. Sada je pak nakon ovog Rokycanijevog izlaganja Stojković bio taj koji je zatražio od Rokycane pismeni oblik njegovih govora, vjerojatno da bi se što bolje pripremio za repliku. Međutim, Česi su odmah nakon izlaganja Rokycane htjeli otići kući što je na Koncilu naišlo na negodovanja nazočnih koncilijarista. Stojković podastire Česima razloge protiv odlaska te ustvrđuje: »Ako vi sada odete, nećete nam dati priliku odgovoriti. To će se onda moći protumačiti da ste se bojali naših argumenata«. Česi su možda baš i zbog tog vrlo uvjerljivog Stojkovićevo uvjeravanje ostali. Rokycana je dalje nastavio o istoj temi kako su Rimski crkva i pape u povijesti imale tendenciju mijenjati Kristov nauk i zakon te čak davati prednost ljudskom zakonu i odredbama, a ne Božjem i Božanskom. Stojković citira riječi samog Krista: »Zemlja i nebo će proći, ali moja Riječ ne«. Sada pak on retorički konstatira da je nevjernik onaj koji ne bi štovao ili ne štuje Kristov nauk, ali i onaj koji tvrdi nešto što Krist nije rekao. Nakon tih Stojkovićevo aluzija i riječi »nevjernik« Česi su se ponovno našli uvrijeđeni. Prisjećaju se Stojkovićevo govora na Lateranu još 7. prosinca 1422. godine pred samim papom tada još Martinom V., a prije Koncila u Paviji u kojem je ustvrdio kako husitsku herezu treba uništiti.

Krajem ožujka i početkom travnja 1433. godine Stojković iznosi svoju repliku na treći dio govora Jana Rokycane od 10. ožujka iste godine. Na tom spisu marginalije su pisane

rukom Ivana Stojkovića, a te su bile dodane izvornom tekstu krajem 1438. godine. Tekst je u ovakvom obliku Stojković uvrstio u svoj traktat o Crkvi negdje između 1439.-1441. godine. Stojković 2. travnja 1433. godine ponovno govori. Česi ga najradije ne bi slušali, no bojali su se njegove gorljivosti. Oni su dakle ipak došli, jer su bili prisiljeni, budući da nisu mogli niti smjeli priznati njegovu superiornost, a na kraju krajeva bili su radoznali što će Stojković reći. Stojković je rekao da želi replicirati na iskaze Jana Rokycane. Prije samog govora uobičajeno je u njegovom protokolu zazvao Trojstvo i svece. Također je zamolio Rokycanu da ga ne prekida. Rokycana se u načelu s tim složio, ali uz uvjet da mu na kraju dopusti odgovoriti. Dominikanac Stojković se sada fokusira na srž problema te je ustvrdio kako je najbolji dokaz da Krist nije naredio pričešćivanje pod obje prilike taj što se sve do nedavno, dakle do pojave husitizma i u samoj Češkoj pričešćivalo samo pod jednom prilikom, prilikom kruha. Crkva koja ne može zabludjeti u svojoj vjeri isto prakticira ovakav vid pričesti. Stojković dalje nastavlja kako Crkva zapravo i nema potrebu braniti se. Prema riječima Stojkovića ono što bi Rokycana prvo trebao učiniti je priznati autoritet Crkve, a isto tako njezinu pravu vjeru, kako bi tek onda mogao iznositi protiv nje svoje dokaze. Crkva nema potrebu dokazivati pravilnost pričešćivanja pod jednom, dok Rokycana mora dokazati potrebu pričešćivanja pod obje prilike. No to mu (Rokycani) kako kaže Stojković ipak neće uspjeti, to stoga što je jednako kako pod prilikom kruha, tako isto pod prilikom vina prisutna čitava osoba Isusa Krista. Prema tome, Rokycana je svojim stavom napao ne samo Stojkovića, nego i čitavu Crkvu. Stojković se je u svom govoru osvrnuo i na činjenicu kako neki doktori ne priznaju da je Krist nakon svog uskrsnuća uzimao svoje tijelo i svoju krv. Rokycana pak na ovo traži da se ti doktori imenuju, no Stojković nije htio udovoljiti njegovom zahtjevu zbog razloga što još nije bio dovršio svoj govor. U jednom od svojih sljedećih govora Stojković je Rokycanu prisposobio i poistovjetio sa Židovima te je rekao kako se Rokycana ponaša kao Židov, budući da su Židovi znali za dolazak Spasitelja, ali prema njegovim riječima to nisu htjeli priznati. Kao što se Židovi boje priznati istinu, tako se isto boji priznati istinu i Rokycana, završava s usporedbom Stojković, koji se brani da nije citirao autore koji govore o pričesti pod obje prilike, jer su mu prema njegovim riječima dovoljni oni koji govore o pričesti pod jednom prilikom. Prema Stojkoviću, Crkva ima pravo mijenjati stvari i prilagođavati ih potrebama vremena. Na tu Stojkovićevu tvrdnju Peter Payne se pita ima li Crkva pravo mijenjati Božje riječi i Zakon. Na to mu Stojković odgovara kako Crkva za razliku od riječi Svetog pisma (Starog zavjeta) ne prakticira obrezanje, niti štuje subotu, nego je taj subotnji dan Starog zavjeta prenijela na nedjelju (budući da je takav novi ritam ustanovio sam Krist po svom uskrsnuću). Stojković još k tome dodaje kako mu on nije dužan (Payneu) odgovarati na njegova pitanja, hoteći time pokazati svoju intelektualnu nadmoć. Zatim je nastala prepirka i svađa između ove dvojice, da bi odmah uslijedio verbalni ukor obojici, onih koji su predsjedavali Koncilu. Nakon dolaska burgundskog poslanstva Stojković i dalje brani pričest pod jednom prilikom.

Ponovno dolazi do raspre između Stojkovića i Rokycane. Stojković kaže kako svojim nastupom i odgovorom Rokycani ne želi protusloviti svom Pariškom sveučilištu. Kada je pak Rokycana navaljivao na Stojkovića pitanjem zašto, ovaj mu je odgovorio da se prema statutima Pariškog sveučilišta ne dolikuje jednom doktoru teologije ulaziti u raspru s jednim bakalaureatom filozofije, pritom ciljajući na Rokycanu na što se je ovaj dakako

našao uvrijeđen. Inače su Stojkovićeви govori bili vrlo dugi, tako da mu je Rokycana prigovorio na njihovoj duljini kao i na tome što Stojković prema mišljenju Rokycane ima manire propovjednika. Česi ponovno zahtijevaju dobiti Stojkovićeve govore u pisanom obliku, no to im je i ovaj put bilo uskraćeno zbog nedovršenosti teksta. Nakon toga se Stojković nije više zbog umora mogao braniti pred napadima Rokycane što je ovaj nastojao iskoristiti. Stojković mu obećaje svoj odgovor. S tim je u svezi Stojković molio Koncil da mu ne daje nikakve dodatne poslove. Kasnije Rokycana moli Stojkovića da mu pojasni neke njegove stavove što mu Stojković i obećaje. Nakon ručka Česi su se nadali ušutkati »blagoljubivog Hrvata«, no Stojković je bio odmoran te ih je dočekao nasmijan. Rokycana onda navodi i citira Ivanovo Evanđelje, odnosno njegovo šesto poglavlje u kojemu Krist govori kako treba jesti njegovo tijelo i piti njegovu krv. Za Rokycanu to je očit dokaz za potrebom pričesti pod obje prilike. Kao dokaz da se ovdje zaista radi o pričesti pod obje prilike Rokycana citira jednog od prvih povjesničara Crkve Euzebija Cezarejskog (*IV.st.*). Stojković glede Euzebija Cezarejskog, odnosno njegovog traktata izražava stanovitu sumnju. Kasnije će se Stojković zbog te svoje sumnje ispričati skupu, ali će pokušati replicirati Rokycani kako Euzebije (*265.-340.*) nije znao za Tomu Valdorfskog. Rokycana uzvraća jetkom konstatacijom kako Toma Valdorfski sigurno nije veći od Euzebija Cezarejskog. Stojković je najzad zauzeo vrlo pomirljiv stav te je rekao kako će se sljedbenici Isusa Krista na kraju moći pričestivati kako pod jednom, tako i pod obje prilike. Ovaj nagli obrat u Stojkovićevoj retorici bi na stanovit način mogao djelovati začudno, tim više što onda Jan Rokycana s pravom predbacuje Rimskoj crkvi i Stojkoviću kao njezinom predstavniku zbog nepotrebnih progona utrakvista, kaležnika. Peter Payne još na to dodaje kako je sakrament pričesti (pod obje prilike) ustanovio sam Krist te tko je uzima samo pod jednom prilikom, uzima je i pričestuje se samo djelomično. Stojković tvrdoglavo brani progone Čeha (husita utrakvista) zbog kako je on to rekao Jana Husa i njegovog nauka. Na to mu je Rokycana odgovorio kako je on sam bio na tisuću propovjedi Jana Husa, ali da od njega kao pravog vjernika i katolika nije nikada čuo ništa govoriti loše o Crkvi ili protiv nje. Ovakav odlučan stav Rokycane potvrdila je tek teologija i ekleziologija 20. stoljeća. Rokycana zatim nalazi osam prijepornih točaka u kojima se on razilazi u mišljenju s Ivanom Stojkovićem. Posljednja točka je bila ona da tko ne poštuje Božje i ljudske zakone mora biti kažnjen. Opet se dakle insistira na podjeli onoga što pripada Božjem te onoga i onih stvari koje pripadaju u domenu ljudskog zakonodavstva i prava. Dakako tu je i pitanje prioriteta. Na kraju kada je Baselska sinoda pitala Čehe preko svojeg glasnogovornika i predstavnika kardinala Julijana Cesarinija da ona pod svoju ingerenciju, kompetenciju te naposljetku autoritet stavi dogmatska pitanja iz domene ekleziologije koja su Husiti inicirali, a koje je u vidu osam točaka nabrojio Jan Rokycana. Isti su se tom prijedlogu radikalno oprli te su ga najzad i konačno odbili. Kad ih je isti Julijan Cesarini kod objeda pitao smatraju li oni sebe učenijim od same Sinode ili pak svoju vjeru smatraju nepogrešivom, oni su mu na to odgovorili kako oni imaju nepogrešiv osjećaj za pravdu te su zamjerali Crkvi što odbija evanđeoske principe, odnosno učenje i zalaganje za obnovu Crkve kakvu je imao Jan Hus te iza koje oni nepokolebljivo stoje.

Stojković ponovno zaoštrava situaciju govoreći: »Neka su vječno zatrti svi Česi kao ono prije Jan Hus«! Na te njegove riječi digao se jedan od Čeha sabornika Jan Kostka te je zamolio da se Jana Husa kao pokojnika ostavi na miru, a da dvije strane dođu u Češku

kako bi usuglasili svoje stavove. Zatim je kardinal Cesarini nastojao smiriti situaciju što mu je uvelike i uspjelo. On Česima predlaže da se svi zajedno vrate na kako je on to rekao »srž problema« te im predlaže da se svi oni vrate pitanju o načinu i načinima integriranja Čeha u okvire Katoličke crkve što je s njihove strane u načelu bilo prihvaćeno, premda s izvjesnom zadržkom. Na kraju je taj razuman prijedlog polučio uspjeh te su se Česi vratili u krilo Katoličke crkve. O tome je, kako je već bilo rečeno, Stojković napisao mali traktat pod naslovom: »O tome kako su Česi vraćeni u jedinstvo s Katoličkom crkvom«.

Na te riječi, kako Jana Kostke, tako i kardinala Julijana Cesarinija mnogi su s uzdahom olakšanja odobrili i složili se s tim prijedlogom. Kako kaže A. Krchňák, želja koncilijarista za posjetom Češkoj bila je toliko jaka da se protiv nje nije usudio ništa reći ni Hrvat Ivan Stojković. Tada je u dvorani zasjedanja koncila nastala tišina kao dobar znak i preduvjet pomirenja. Na neki način bi se moglo reći da je ta tišina i mukzapravo bilo napeto iščekivanje Duha Svetoga koji je mogao učiniti nemoguće. Čak je i sam Stojković bio dirnut, sjetivši se koliko je truda trebalo da se Česi pridobiju da uopće dođu na koncil. U toj sveopćoj tišini on je pognuo glavu i molio Boga da sabranom skupu udijeli svoj mir i blagoslov. Zahvaljujući samo njegovoj providnosti koja se ostvarila djelovanjem Duha Svetoga, kako će kasnije reći Stojković, moglo se dogoditi to da Česi budu usprkos nevjerovanju mnogih privedeni jedinstvu Katoličke crkve. Stojković je tada postao svjestan kako za to nije zaslužna njegova učenost kao ni njegova elokventnost, nego je on svu zaslugu za taj događaj pripisivao milosti Božjoj koja je bila kadra nadvladati sve nesuglasice, napetosti, protivštine i sukobe koji su se bili činili nerješivim i nepremostivim. Nakon toga su se neki koncilijaristi osvrnuli na jedan od Stojkovićevih govora u travnju 1433. godine, da bi ih potom Česi (koncilijariste) pozvali u Prag. Nije ni čudo što je kod tog poziva Čeha koncilijaristima, bez obzira na sretan ishod jedne dionice Baselskog koncila, Stojković bio zaobiden, a kako kaže A. Krchňák, Stojković je žalio što si je svojim vatrenim nastupom i govorima kod Čeha pokvario reputaciju. Stojković je i sam izjavio kako mu je žao što ne ide u Prag, jer bez obzira na njegove raspre i nepopustljiv stav prema Česima on ih je ipak prema njegovim vlastitim riječima volio. Na kraju svih tih raspri svi su učesnici koncila bili pozvani moliti se za jedinstvo. Nakon svega se Jan Rokycana obratio svom protivniku Ivanu Stojkoviću. Jan Rokycana mu priznaje da je u svojim replikama stavljao u usta ono što Stojković uopće nije bio rekao te da mu je time učinio nepravdu, jer kako je sam Rokycana rekao Stojkoviću da svatko tko bude čitao Stojkovićeve traktate treba imati tu činjenicu na umu. To je bila svojevrsna isprika Rokycane Stojkoviću, ali zato vrlo poštena i časna. Dana 14. travnja 1433. godine, oprostivši se od svojih domaćina, baselskih koncilijarista, Česi su spremili svoje stvari te krenuli na put kući u Češku.²⁶

Kronološke i ine usporednosti češkog s bosanskim pitanjem s aspekta crkvenosti

Ova epizoda baselskih pregovora s Česima oko njihovog povratka u krilo Katoličke crkve koju vrlo opsežno i detaljno opisuje A. Krchňák u svojoj knjizi »Čechove na basilejskem snemu« ima indirektnu implikaciju s misijom i boravkom Ivana Stojkovića i poslanstva

²⁶ A. Krchňák, *Čechove*, str. 155, 167.

Baselskog koncila u Carigradu. Naime, 1451. godine u opkoljeni Carigrad dolazi iz Praga jedan odvjetak husita koji nije priznavao akt povratka Čeha Katoličkoj crkvi i njezinim dogmama koji je bio sklopljen u Baselu 1433. godine. Umjesto toga oni te 1451. godine dolaze u Carigrad tražeći pregovore zbog sjedinjenja s Pravoslavnom crkvom. Između ostalog, njih je primio i čuveni antihenotik, kasniji carigradski patrijarh Genadije Sholarije. Razgovaravši s njim jedan Englez imenom Platris, a koji se nalazio u spomenutom praškom poslanstvu²⁷ bez oklijevanja je prihvatio dogme Istočne crkve te je tako prešao na pravoslavlje.

To je bilo otprilike godinu dana prije dolaska papinog izaslanika u Carigrad, kijevskog metropolita Izidora koji je u Carigradu imao svečano proglasiti akt o ujedinjenju dviju crkava iz Firence 1439. godine. Genadije Sholarije se na tim pregovorima nije htio ni pojaviti, a kod svečane liturgije u Svetoj Sofiji koja je bila služena u oba obreda bunio je puk i monahe. Nakon toga se ponašao kao da akta o ujedinjenju dviju crkava, kako onog proglašenog u Firenci 1439. godine, tako i onog potvrđenog u Carigradu iz 1452. godine uopće i nema, a sve to 1452. godine, samo godinu dana prije završnog čina katastrofe – pada Carigrada.

Na ovaj ekleziološki osvrt direktno se veže faktografija koja je vezana uz povijest hereza na hrvatskim prostorima, a posebno uz Bosnu te fenomen koji se zove »crkva bosanska«. Naime, Stojković, kao onaj koji predsjedava Baselskoj sinodi (kao jedan od predsjedatelja) te koji najaktivnije sudjeluje u rasprama oko husitske hereze i pitanja moli dubrovački senat da pošalje svoje poklisarstvo koje bi trebalo nagovoriti bosanskog kralja te njemu podređeno plemstvo, a koje mahom pripada gore spomenutoj »crkvi bosanskoj« da na Baselski koncil oni pošalju nekog u ime »crkve bosanske«, ali i patarenske sljedbe kako bi se pregovaralo o jedinstvu Zapadne crkve. Dana 5. listopada 1433. godine senat Dubrovačke Republike uredno izvješćuje svojeg velećenjenog građanina kako su tu molbu i zahtjev Stojkovića, odnosno Baselskog koncila bosanski kralj i plemstvo odbili. Tu odbijenicu možemo tumačiti ne samo s aspekta dogmatske nepodu darnosti, nego također i s aspekta hijerarhijske nepodudarnosti »crkve bosanske« s katoličkom, odnosno njezino nepriznavanje od strane »crkve bosanske«. Ni malo bolji rezultat kada su po srijedi naganaranja brojnih misija ne postiže se ni kod humskih knezova. Zanimljivo je kako Stojković gaji dosta za ono vrijeme blag i tolerantan stav prema »crkvi bosanskoj«, koja u Stojkovićevo vrijeme oko sredine 15. stoljeća praktički više i ne postoji zbog intenzivnog djelovanja franjevacu u prethodnom, 14. stoljeću. Pripadnici »crkve bosanske« se tijekom vremena inkorporiraju u krilo i sastav Rimske crkve. Prema husitima zauzima mnogo tvrde stajalište. To se dakako može objasniti njegovim podrijetlom, ali bi isključivo takvo tumačenje bilo krajnje simplificirano te lišeno svoje kompleksnosti. Takav njegov stav prema »crkvi bosanskoj« može se objasniti spomenutom činjenicom gotovog iščeznuća iste crkvene zajednice. Krajnji pak rezultat odbijanja Bosne i Huma, odnosno onog što je preostalo od njihovih crkvenih zajednica, zahtjeva za crkveno jedinstvo bit će njihov pad pod Osmanlije. Vrlo sličan stav nalazimo i kod Srba za vrijeme Đurđa Brankovića. Dubrovački senat dakle prenosi odgovor bosanskog vladara i veli kaša kako oni ne mogu nazočiti saboru zbog sve veće turske opasnosti i prijetnje. Vrlo sličnu situaciju iskusio je šest

²⁷ Thomas W. Arnold, *Historija islama – historijski tokovi misije*, Sarajevo 1990., str. 196-205.

godina kasnije, 1439. godine bizantski imperator koji je morao uvjeravati sultana Murata II. kako njegovo poslanstvo na poziv pape Eugena IV. ide u Ferraru i Firencu samo zbog nekih vjerskih, prijepornih stvari. Bizantski car Ivan VIII. Paleolog je dakako morao nijekati svaki politički karakter tih susreta Zapadne i Istočne crkve. Dok on kao bizantski car teži jedinstvu crkava zajedno sa svojim patrijarhom Josipom II. pa makar samo zbog trenutnog stanja i utilitarnog aspekta, dotle bosanski kralj sa svojim plemstvom koji je još uvijek u daleko boljem položaju od Bizanta to ne čini. On zajedno sa svojim plemstvom to ne čini zbog toga što je Bosna još prije svog pada 1463. godine ušla u političko-vojno-stratešku orbitu (sferu) nastajuće osmanske države. Bosna u tu orbitu ulazi još nakon 1414. godine, odnosno nakon poraza Žigmundove vojske kod Dubice. Poraz mu nanaša Hrvoje Vukčić Hrvatinić uz pomoć elitnog odreda janjičara, a nakon kao što je već rečeno diplomatskog posredovanja Venecije na zahtjev samog Hrvoja Vukčića Hrvatinića²⁸. Od te godine Turci zapravo po prvi puta kroče na tlo povijesnih hrvatskih zemalja, odnosno onoga što će se kasnije u krugovima hrvatskog plemstva nazivati 'Croatia Turcica'. Razdoblje od 1414. do 1463. godine možemo definirati kada je o osmanskom faktoru riječ kao razdoblje anesteziranja Bosne. Nakon tog prvog uspješnog i zapravo legalnog upada Turci se sve više politički i vojno učvršćuju, a ne male zasluge za to imaju i neki derviški, gotovo heterodokсни vjerski pokreti koji kada je o teološko-filozofskom aspektu riječ graniče sa sufizmom, a nerijetko njemu i pripadaju. Takve grupe nailaze na plodno tlo zbog vjerske kohezije koja već tri stotine godina vlada Bosnom. Vrlo je zanimljivo da već tridesetih godina 15. stoljeća, dakle u vremenu koje smo definirali kao »vrijeme osmanskog anesteziranja Bosne« te u vremenu najaktivnijeg crkveno-političkog djelovanja na tragu koncilijarizma i pankršćanske akcije Ivana Stojkovića, ti isti Turci (Osmanlije) u mjestu Ustikolina (istočna Bosna) podižu prvu džamiju što svjedoči da je već tada bilo obraćenika na islam. Tu gradnju džamije možemo povezati s linijom vojno-civilizacijskog prodora Osmanlija: Skopje, Novi Pazar, Vrhbosna. Vratimo li se opet na čas Carigradu kojem u misijski pohod ide Stojković možemo zapravo zaključiti kako je taj grad za vrijeme života Ivana Stojkovića žarišna, odnosno primordijalna točka oko koje se širi osmanska država i islam. Carigrad je sve do svojeg pada bio »zlatnom jabukom« za Turke. Okolo tog grada osmanska se je država širila u koncentričnim krugovima od Perzije na istoku pa sve do Bosne na zapadu. Nije moguće da Stojković razmišljajući o svom vremenu te kao čovjek praktičnog političko-diplomatskog djelovanja nije analizirajući percipirao takvo aktualno stanje stvari. Stoga Stojković apelira toliko na zapad Europe za solidarnošću s Bizantom, Carigradom, odnosno Grčkom crkvom. No sve se na kraju svodi na obostrano lijepe riječi i zasebne interese koji su Bizant konačno i doveli do njegovog sloma. Poznate su nam opće karakteristike dogme »crkve bosanske« i patarena. Iz tih doktrinalnih razlika proizišle su razlike i u hijerarhijskom ustroju. Kralj Žigmund je u veljači 1434. godine javno odao priznanje djelovanju franjevaca u Bosni koji su za kratko vrijeme na rimokatoličanstvo vratili oko otprilike dvije tisuće heretičkih obitelji. U tom kontekstu treba spomenuti misiju hvarskog biskupa Tomasinija kojeg papa Eugen IV. šalje po istom zadatku u Bosnu. Ta bi se misija hvarskog biskupa možda mogla i okarakterizirati ne samo kao antiheretička, nego i kao antibaselsko-koncilijaristička. Dana 10. lipnja pak iste te godine Stojković

²⁸ Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416.)*, Zagreb 1902, str. 159-210.

je pred kardinalskim i biskupskim zborom izjavio kako će samo milošću Isusa Krista Bosna i njezin puk biti privedeni jedinstvu s Katoličkom crkvom. U ovoj Stojkovićevoj rečenici se najbolje ogledaju njegove nade, ali i strahovi za budućnost Bosanskog Kraljevstva. Ovi posljednji su se u skoroj povijesti pokazali opravdanim. No, treba ponoviti kako je Bosna u Stojkovićevo vrijeme i prve polovice 15. stoljeća bila, zahvaljujući djelatnosti franjevacu u prethodnom 14. stoljeću, vraćena u krilo Rimske crkve, dok su heretičke sljedbe i njihova učenja koja su u sebe asimilirala 'crkva bosanska', bila tek tu i tamo relikti prošlih stoljeća.²⁹ Stojkovićevo djelovanje usmjerilo je, ili je bar to pokušalo, pozornost zapadnjaka prema Bosni i njezinim problemima te potaknuti njihovo zanimanje za Bosnu i tamošnje vjersko-crkvene prilike. Stojković je na tom planu učinio mnogo. Pretposljednji bosanski kralj Stjepan Tomaš (1443.-1461.) kako bi se lakše obranio od Turaka i dobio pomoć zapada, prisiljava bosanske krstjane da prihvate katoličku vjeru. Mnogi krstjani bježe u Hum (današnja Hercegovina), pogotovo nakon poraza Stjepana Tomaša kod Smedereva 1459. godine. Prema nekim taj broj izbjeglih patarena iznosi čak negdje oko četrdeset tisuća ljudi. Danas i ranije postojala je tendencija da se pad Bosanskog Kraljevstva za Stjepana Tomaševića 1463. godine, a mi bismo još dodali i Huma (Hercegovine) iz 1472. godine pripiše upravo tim naizgled obraćenicima na rimokatoličanstvo kojih je prema najnovijim procjenama bilo oko dvije tisuće. Upravo se tim tobožnjim izdajnicima htjela pripisati kasnija uloga u islamizaciji Bosne. No pri tome se zaboravlja kako je kasniji proces islamizacije zahvatio cijelu Bosnu te vrlo široke slojeve ljudi, uključujući katolike, bivše pripadnike raznih heretičkih sljedbi, ali i pravoslavne kojih sve do krunidbe kralja Tvrtka I. 1377. godine u Bosni uopće nije ni bilo. Najnovija povijesna istraživanja pokazuju kako najveći broj obraćenika na islam (više od polovice) dolazi iz redova onih koji su nekada bili pripadnici Katoličke crkve. To se može objasniti dvjema jednostavnim činjenicama, a one glase kako je Bosna u 14. i 15. stoljeću djelovanjem franjevacu bila gotovo potpuno katolizirana, odnosno stavljena pod kontrolu Rima kao i činjenicom da je Osmansko Carstvo bilo teokratsko. Takav teokratski ustroj osmanske države posebno biva naglašen u kasnijim fazama postojanja Osmanskog Carstva kada i u kojem su katolici i Katolička crkva (za razliku od pravoslavnih crkava i vjernika) bili vrlo nisko rangirani zbog činjenice što je papa kao vrhovni poglavar Katoličke crkve bio javno deklarirani neprijatelj Osmanskog Carstva i države. Dakako, govoreći o problematici kasnije islamizacije Bosne te s tim u svezi teokratskom ustroju Osmanskog Carstva, ne smijemo smetnuti s uma kako su ondje porezna davanja za pripadnike Katoličke crkve bila najviša, dok su za obraćenika na islam naprotiv bila vrlo niska. Stojković je bio najpogodnija osoba za diplomatsku misiju u Carigradu i pregovore s Grčkom crkvom oko ujedinjenja ne samo zbog svog veleuma, nego i zbog činjenice da dolazi iz Dubrovnika koji se već tada u predosmanskom razdoblju smatra dodirnom točkom između svjetova. Ta je uloga Dubrovnika bila još potenciranija nakon osmanskog osvajanja Bosne te posebice u 16. stoljeću Ugarske. Uostalom, nakon samog pada Bosne papa Pio II. je baš iz Dubrovnika nastojao pokrenuti križarsku vojnu protiv Osmanlija te bi ondje i sam bio došao da ga nije zatekla smrt u Ankoni iste te 1463. godine. Prema mnogim povjesničarima Crkve

²⁹ Vidi: Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb, 1975.

Stojkovića možemo smatrati teologom koji gaji ekleziološku liniju pariškog sveučilišnog profesora Jeana Gersona te koji svoje koncepcije konkretizira u svom najvećem djelu »Tractatus de Ecclesia«. Stojkovićeve rasprave o Crkvi, prvi je traktat o Crkvi u povijesti katoličke teologije.³⁰ Taj je njegov traktat o Crkvi dobro inspiriran aktualnim pokušajima oko sjedinjenja dviju crkava koje Stojković tretira kao jednu. Stoga djelo Ivana Stojkovića, njegovu ulogu u Baselu i Carigradu treba promatrati kao dio ne samo nacionalne nego također opće povijesti kao i opće povijesti Crkve, odnosno teološko-filozofske baštine.

Summary

In this text the author deals with some questions that a famous Czech author and historian of the church Alois Krchnak describes in his book under the title: «Čechové na basilejském sněmu» and that were actual during the council of Basel which head Ivan Stojković, a famous church theolog and diplomat was on. Ivan Stojković has been known as (John of Ragusa) in the English speaking history literature. He persuaded successfully the Czechs (the husites) who were in the military conflict with the Catholic church to come to the council of Basel to debate about what is the church and the possible ways of reunion of the husites. The negotiations were very exosted, though the side of the Catholic church was much superior and at the end, the Czechs husites were successfully brought to the unity of the church. About that Stojković wrote a manuscript called: «How the Czechs were united with the Catholic church». The discussion touched many theological questions from the field of Ecclesiology and other fields of the theological science, as the question of utraquism, social conditions of the church and many other questions given to the observation by the Prag University during the time of famous Czech reformer and theolog for whom a later theological and church researches showed that he was not a heretic, because of which reason he was executed, burned at the beginning of the council of Constance in the year of 1415. where he came to debate about the reform of the church. In this text the person of Ivan Stojković has a main role, while in the second part of the text, the author tries to give some correlations between the husites in Czechia and so called «The bosnian church» in Bosnia and of course, how Stojković referred to these two phenomena in the light of the Ottoman expansion into the Balkan peninsula and later, as Stojković said, into a middle Europe.

³⁰ W. Kramer, *Konsens und Rezeption. Verfassungsprinzipien der Kirche im Baslerkonziliarismus*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, N. F. 19, Münster 1980, str. 90: »Der erste dogmatische Kirchentraktat in der Geschichte der Theologie«. Usp. Stojković, *Tractatus*, str. IX.